

59

Špicar Jakob:

ČAROVNICA

Pripovedka v petih dejanjih
s predigro.

Original.
Špicar Jakob

Osebe:

Predigra: Graščak na Orlovskem gradu
Jošt, njegov oskrbnik
Jožefa, gospodinja
Lipar, kmet-svobodnjak
Bara
Služabnik.

Igra. Graščak na Orlovskem gradu
Žiga, mladi graščak
Vovk, oskrbnik
Jošt, prejšnji oskrbnik
Jožefa, gospodinja
Joachim, vzgojitelj
Lipar, kmet-svobodnjak
Liparica, njegova žena
Peter,
Pavle, } njuni otroci
Andrej, }
Katarinca, }
Miha, kovač
Piškur, bivši grajski pisar
Šimen, njegov sin
Bara
Liparjevi in grajski hlapci, služabniki, podložniki, Ljudstvo.
Godi se v starih časih.

Predigra.

Dvorana v gradu z dvema vhodoma in velikim oknom
v ozadju z razgledom v naravo.

1. prizor.

Graščak, Jožefa.

Graščak (sedi zamišljen in gleda skozi okno v daljavo.)

Jožefa (pride skozi vrata, bojazljivo): Gospod, milostljivi gospod!

Graščak (se obrne): Kaj je?

Jožefa: Slabo je, gospod. Bojim se najhujšega.

Graščak: Ukazal sem, poklicati Baro.

Jožefa: Bog nas vari! Ta je čarovnica.

Graščak: Prav zato!

Jožefa: V zvezi je z vragom.

Graščak: Naj bo, samo da pomaga.

Jožefa: Gospa bodo umrli in njihova duša ne bo mogla biti zveličana, če bo Bara zraven.

Graščak: Pojdi, pojdi! To so neumnosti. Pojdi k gospej, da ne bo sama. Upan, da pride Bara vsak čas.

Jožefa: Tako se bojim. (Odide)

Graščak (vstane hodi po sobi, obstoji in spet hodi. Pozna se mu, da ga tarejo težke misli.)

2. prizor.

Graščak, Jošt.

Jošt (graščaku, ki se ob njegovem prihodu obrnil k vratom): Privedel sem Baro.

Graščak: Naj pride sem. (sede.)

Jošt (odide.)

3. prizor.

Graščak, Bara.

Bara (vstopi in obstoji pri vratih.)

Graščak: Dal sem te priversti.

Bara: Ne! Poklicali ste me.

Graščak: No, pa tako. Potrebujem tvoje pomoči.

Bara: Vi sami?

Graščak: Ne jaz osebno, ali pa tudi.

Bara: In kaj?

Graščak: Včeraj smo prejeli vest, da je moj sin, mladi graščak, padel v boju proti Turkom. Njegovo ženo, ki je bila že visoko v blagoslovljenem stanju, je to tako pretreslo, da se je onesvestila in obležala. Lahko pride do prezgodnjega poroda, lahko tudi smrt.

Bara: To vse lahko.

Graščak: No, vidiš.

Bara: Pa kaj to meni mar. (Hoče oditi.)

Graščak (zakriči): Stoj! Počakaj!

Bara: (se obrne in obstoji.)

Graščak: Zato sem te pozval.

Bara: Zakaj?

Grašček: Da pomagaš s svojo vragolijo, če kaj veš in znaš.

Bara: Da vem in znam, to veste vsi in daleč naokrog vse ljudstvo. A, drugo je, če h o č e m. Vi ste me pozvali in dali pripeljati sem, da rešim mlado, grajsko mater in gosposkega otroka. Tu doli pod zidovjem, v hiši svobodnjaka, Liparja, pa ravnokar leži v porodnih krčih kmečka mati, gospodinja, ki me je tudi n a p r o s i l a, naj ji stojim ob strani. In raje človek se odzove prošnji, kakor pa, da se mora pokoriti ukazu.

Grašček: Nikar ne cepi mi besed. Ni časazato. Saj ne poznaš.

Bara: O, še preveč, g o s p o d!

Grašček: Pomeniva se pametno.

Bara: Prav. ✓

Grašček: Lipar ima itak že otroke, ne?

Bara: Tri fantiče.

Grašček: In ne bo take škode, če mu to, kar ima priti, umrje.

Bara: Gra tudi za mater in to predvsem.

Grašček: Počakaj: Jaz imel sem samo sina, ki ga sedaj ni več. Meni gre za dediča in za potomca.

Bara (porogljivo): Mogoče se ne bi pretežko še kak našel kje v bližini.

Grašček (kakor da ni čul): Zato ti rečem: Glej, da rešiš dete.

Bara: In mlado mater?

Grašček (vstane in stopi k njej): Dete, pravim! (Zaupljivo) In še nekaj, Bara! Moško dete.

Bara (se zasmije): Navajeni ste pač, ukazovati.

Grašček: Ne bo ti žal. Bogato te poplačam, ako izvršiš svoj posel, kakor je potreba.

Bara: Pravite, da mi hudič pomaga. A, otroke daje Bog, ki se ne briga za za povelja in zapovedi mogočnih. A, kar se plačila tiče, dobro vem, kaj morejo zatirani in reveži pričakovati od gospode. - Tam za cerkvenim zidom je ležalo trupelce nedolžnega otroka, ki je imal graščaka za očeta (Graščaku kloni glava, da se vidi, da je on tisti.) in jaz, njegova mati, sem se ubranila sramote, ljudske zlobe in preganjanja samo tako, da sem stopila v zvezo m z vragom.

Grašček: Saj ravno po tej poti zmoreš vse, kar hočeš.

Bara: Pa če me zato nekdam odnese sam rogač, kaj ne?

Grašček: Pomagaj moji snahi. - In če bo moško dete, bo hiša ob pristavi tvoja. Zapomni si!

4. prizor.

Prejšnja, Jožefa.

Jožefa (prihiti): Pomagajte, pomagajte! Gospa bo umrla!

Grašček (Bari): Idi!

Bara in Jožefa (odideta.)

5. prizor.

Grašček potem sluga.

Grašček (stoji nekaj časa pri oknu potem pozvoni.)

Sluga (vstopi).

Grašček: Naj pride Jošt.

Sluga (odide.)

6. prizor.

Grašček, Jošt.

Jošt (vstopi): ~~Stopi po kaplana. Gospo naj gre takoj obhajati.~~ Gospo naj gre takoj obhajati.

Grašček: Stopi po kaplana. Gospo naj gre takoj obhajati.

Jošt (odide.)

7. prizor.

Grašček, sluga.

Sluga: Svobodnjak Lipar prosí, da ga sprejmejo, gospod.

Grašček: Kaj hoče?

Sluga: Pravi, da bi rad z gospodom sam govoril.

Grašček: Naj pride.

Sluga (odide),

8. prizor.

Grašček, Lipar.

Lipar: Dober dan, gospod.

Grašček: Dober dan, svobodnjak. Kaj želiš?

Lipar: Prinesel sem gos in jo oddal v kuhinji.

Grašček: Je Jošt zapisal?

Lipar: Je.

Grašček: Potem si opravil.

Lipar: Ravno ne. Pogodil bi se rad z gospodom.

Grašček: Kako?

Lipar: Moj oče je rešil vašemu pokojnemu očetju, Bog jim daj dobro, na vojski življenje in prejel od njega svoboščino...

Grašček: Ki jo zdaj uživaš ti.

Lipar: Res je. Imam jo. Ali vsako leto, točno v danem času, moram dati gos kot nekekašno odkupnino za njo.

Grašček: In to daješ.

Lipar: Da. Svobodnjak sem, pa vendar ne, ker moram vsako leto dati gos ob danem roku. Če bi kedaj pozabil in zamudil rok, imate vi, gospod, pravico, da mi svoboščino odvzamete, tako je v pismu. Vidite, in tega bi se rad iznebil. ✓

Grašček: Ali je ena gos na leto tako breme?

Lipar: Breme ni veliko, ali skrb za rok. In končno le nisem pravi svobodnjak ko moram sproti si z gosjo odkupovati svobodnjaštvo.

Grašček: Ne bodi občutljiv in rahločuten. To je malenkost.

Lipar: Ni, gospod!

Grašček: Kaj pa potem hočeš?

Lipar: Odkupil bi se rad, da bi bil prost. Koliko zahtevate?

Grašček: Se ne pogajam, naj ostane vse pri starem.

Lipar: Najlepši vol vam je na razpolago.

Grašček (maje z glavo.)

Lipar: Par volov.

Grašček (smeje maje z glavo.)

Lipar: Danes niste dobre volje, mogoče drugič. Z Bogom. (Odide.)

Grašček (stopi k oknu in gleda ven. - (Na hodniku se šuje zvonček - obhajanje.)

Zastor.

4/11/11 5.

Prvo dejanje .

Na desni Liparjeva hiša, pred njo viza s klopi. Na levi kovačnica.
Na mudi možina Lipar 1. prizor

Liparica, Miha.

Liparica (stoji z Mihom pri kovačnici): Naš Pavle hoče pač na vsak način biti kovač.

Miha: Pa naj bo, če ga veseli. Peter bo imel dom, Andreja pa študirate, da bo gos-
pod, Katarinca se bo kam primožila, ko ji imate dati doto, kakor malokje.

Liparica: Tak je račun, kako bo pa na koncu, ne vemo.

Miha: Tega ~~pa~~ nobeden ne ve. Otrokom je treba pač prepustiti to, do česar imajo
veselje.

Liparica: Pa ho ni po stari šegi. Mi smo se morali ravnati tako, kakor so nam zapove-
dali starši. Bog ne prizadeni, da bi se bil kdo le za las upiral.

Miha: Vem, vem. Starši! Več kakor starši pa navadno graščinska gospoda, ki odloča
prav o vsem, tam, kjer more. No, pri Vas je drugače, ker ste svobodajaki.

Liparica: Potem boš vzal Pavleta v uk?

Miha: Dom, bom, če bo le graščak pritrnil.

Liparica: To bo že naš preskrbel, ko se vrne.

Miha: Da ga le veseli furati na Laško s tovorom.

Liparica: Že njegov oče je bil tak.

Miha: Pa teh nevarnih časih, ko te za vsakim grmom čaka nesreča in napad.

Liparica: O, so on in hlapci dobro pripravljani na vse in oboroženi od nog do glave.
Oglasi se kaj, ko boš zaprl kovačnico. (Odhaja v hišo.)

Miha: Danes jo bom kmalu, ker je sobota. (Gre v kovačnico, iz katere se začujejo
udarci po nakovalu.)

2. prizor.

Piškur, Miha.

Piškur (pride oprezno iz ozadja, se približa kovačnici): Miha! Miha!

Miha (stopi na prag): Ti si, Piškur! Kaj je?

Piškur (kaže na zavitek, ki ga nosi): Nekaj bi te prosil.

Miha: Kaj pa?

Piškur: Tuka j imam konico moje sulice, če bi mi jo popravil iz zaostril pa meč, če mi
nabrusiš.

Miha (začuden): Pojdeš mari na medvede?

Piškur: Nikar se ne šal! Zavil sem te reči v hodnino, da ne bi vsak videl, kaj nosim
s seboj.

Miha: Pa kaj ti bodo te reči?

Piškur: Mari še ne veš, da so me kmetje izvolili za vodnika?

Miha: Za vodnika? Tebe?

Piškur: Zakaj pa ne?

Miha: Ti si jih vendar bremenil za tlako in dajatve, ko si bil še grajski pisar in
te nihče ne more ineti v dobrem spominu, še manj pa, da bi ti zaupal. Razunem.
Grajski te je spodil iz službe, ker si imel preveč roke k sebi obrnjene. (Po-
kaže z gesto, da je kradel) Zdaj se boš pa zvezal s tlačani in šel proti njemu.
Kar sam koniči svojč sulico in brusil svoj meč, jaz ga ne bom.

Piškur: Seveda, meni ne, ki se borim za pravdo in resnico, drugim pa, kaj ne?

Miha: Nikar ne natolcu j. Jaz sam najbolje vem, kje je iskati pravdo in resnico in še
splah kje, pri tebi ne. Poslušaj! Če bi ti ugodil, se mi lahko zgodi, da me
greš tožit, da delam za upornike orožje.

Piškur: Kakor, da ga že nisi. Graščak je dobro obveščen o tem, samo....

Miha: Ne verjame. In vsa prišepetavanja grajskih petolizcev niso nič izdala, da bi me bil pogal iz kovačnice po svetu, ali pa celo vrgel v ječo.

Piškur: Kar ni bilo, še lahko pride.

Miha: Pa ne po tvojem navodilu. Sicer pa, vidiš, imam roke, ki so garsale vse življenje. Te pojdejo z menoj, pa kamorkoli in bodo delale za kruh in se borile za pravico posebno vseh zatiranih in revnih. (Gre v kovačnico.)

3. prizor.

Piškur, Šimen.

Piškur (zaspreti z gesto kovaču, stopi korak v ozadje.)

Šimen (mu stopi napreti): Poškakal sem vas tu v globeli. Pogledajte, kaj sem naredil. (Pokaže fračo.)

Piškur: Frača. Kaj ti bo?

Šimen: Do že prav prišla ob svojem času. Mogoče pu že prav kmalu.

Piškur in Šimen(odideta).

4. prizor.

Bara, Miha.

Bara (pride po Piškurjevem odhodu, Mihi, ki je stopil, kakor slučajno na prag): Si doma? Prišla sem ti povedat. Sinoči bili so pri meni. Pripravljajo punt in le pomisli....

Miha: Piškurja za vodnika.

Bara: Hoteli so, pa so le prišli mene vprašat.

Miha: Da ga potem niso?

Bara: Niso ga še.

Miha: Ali on se kamsmatra, da je že.

Bara: Pa naj se. Do punta sploh ne sme priti, razumeš.

Miha: Ker bi bil zgubljena stvar. Graščak ima oboroženih hlapcev na pretek, ki so vsi vajeni orožja. Kaj bodo kmetje s cepci in kosami. Nič drugega, kot v še večje bodo pojdejo, kot so doslej že v njej.

Bara: Toliko da veš. Če pa kdo pride k tebi, odsvetuj jim nepremišljene kerske. Saj me poznaš in veš, kako je: Jaz sama bi najraje potopila starca gori v gradu v njegov ribnik, ali ga za pete obesila gm žabam tje v mlakužo. A, komu bi se ustregle s tem? Zavezniki njegovi bi se kruto maščevali, požgali bi nam sela in opustošili zemljišča.

Miha: Imáš prav.

Bara: Treba je prekvasiti mladiča z mislijo, da je tlačan dostojnega življenja vreden, kakor vsak graščak in svobodnjak. Potem bo prišla pravda in svoboda sama.

Miha: Mnogo upaš, Bara, mnogo!

Bara: Zdi se mi, kovač, da pojde.

Miha: Ti že veš, ki si s hudičem v zvezi, hahahaha!

Bara: Joachim ni napačem vzgojitelj.

Miha: Zdi se mi zelo prevdaren in pripraven.

Bara: Študiran mož in kmečkihvuzvuzničem sin. Pozna vse muke in trpljenje kmečke raje.

5. prizor.

Liparica, prejšnja.

Liparica: Bara, dober dan. Pojdi, pojdi malo bliže. Pa ti, Miha se tudi kaj oblasi predno sklencš delopust noooj.

Miha: Zato pa treba, da pospravim za soboto. (V kovačnico.)

6. prizor.

Liparica, Bara, potem Katarinca.

Bara (stopi k Liparici): Pozdravljena, Liparica! Dobro vodiš hišo in družino, kakor vidim.

Liparica: Še kar nekam dobro gre vse skupaj, res. Sedi, Bara. (Gre v hišo)

(sede)

^{Bara} Liparica (prinese hleb kruha in nož): Reži!

Bara (odreže kos kruha in je.) ✓

Katarinca (prinese vrč vina in kozarec): Dober dan! (Natoči in postavi kozarec pred Baro! Na dobro zdravje!

Bara: Hvala, Katarinca.

Katarinca: Ali naj pripravim za malce, mati?

Liparica: Le daj.

Katarinca (V hišo.)

7. prizor.

Liparica, Bara.

Bara: Lepa deklica in gotovo tudi pridna.

Liparica: Pridna, res. Vsi smo je veseli. Vedno sem hvaležna Bogu, da nam je k trem fantičem dal deklo.

Bara: In da ti je ostalo pri vsej muki še življenje. Jaz nisem mnogo upala.

Liparica: Mlada graščakinja je umrla.

Bara: Tam pa je to povzročila vest o smrti mladega graščaka.

Liparica: Nesreča! Posebno na otroka. Mladi Žiga raste brez očeta in brez matere. Stari je brezčuten, skoro krut. Edino stara Jožefa mu nadomestuje mater.

Bara: Vzgojitelj Joahim pa nekako še očeta.

Liparica: A, vendar - Ni srca materinega, ki bi iskreno bilo nanj, očeta ni, ki bi mu prožil svojo dobro misel. Stari ne vidi drugega, kakor posest, oblast in čast. Kdo ve, kakšen zraste fant.

Bara: Pil je tvoje mleko, ko je takoj po poredu umrla mati. Oha, Katarinco in njega si dojila, krepka, zdrava in ponosna, kakor lipa tu pri vas. Z mlekom pil je tvojo kri, ki je ostala v njem in ki^{ga} ne bo nikdar zapustila.

Liparica: Mogoče prav zato teko rad prihaja k nam in tu, h kovaču. Joahim mi je pripovedoval, da ima nalogo, strogo paziti nanj, nadzirati mu vsak korak. Tudi k k nam ne bi smel zahajati, čeprav smo svobodnjaki.

Bara: Stari pač predobro pozna sebe in ne bi videl rad, da bi se vruk^{v nekaterem} vrigel po njemu.

Liparica: Mogoče res.

8. prizor.

Prejšnji, Žiga.

Žiga: Dober dan.

Liparica: Pozdravljen.

Žiga: Ali je kovač notri?

Liparica: Je, je.

Žiga (v kovačnico).

9. prizor.

Prejšnji brez Žige, potem Andrej.

Liparica: Vidiš, spet je prišel h kovaču.

Bara: Zanima ga kovaško delo.

Liparica: In kovačeve besede.

Bara: Da bi se ga le kaj prijelo.

Andrej (kot skolast): Bog vas blagoslovi, draga mati. - Pozdravljeni, Bara.

Liparica: Pozdravljen, Andrejček! (OB enem.)

Bara: Tudi ti bodi pozdravljen, Andrej..... Če smem še tako reči.

Liparica: Zmiraj, zmiraj. Saj še ni gospod. In če bi bil, bo zame ostal še zmiraj moj Andrejček. (Ga poljubi na lice.)

Andrej: Prav gotovo, dr

Bara (natoči kozarec): Pij, Andrej. Gotovo si žejen od dolge poti do sem od samostana.

Andrej (vzame čašo): Imate prav. Se bo kar prileglo. (Pije.)

Bara: Kako se kaj imate med menihi v samostanu?

Andrej: Kar dobre.

Bara: Ali ni predolgočasno to življenje za mladega človeka?

Andrej: Ni časa misliti na dolčas, ko je učenja na pretek.

Bara: Pa česa vsega se učite noč in dan, da se vam vse ne zmeša v glavi?

Andrej: Grški in latinski jezik, vede o naravi in o zvezdah, o živalih in rastlinah.

Prvo pa je Bog.

Bara: Takoj za njim pa človek, ne?

Andrej: Bog je večni, človeka pa je ustvaril šele sedmi dan, ko bilo je vse drugo že na mestu.

Bara: Popravlja ga pa od takrat in ga ne more spraviti na pet, ki bila bi edino prava. Da vladala bi sloga, bratstvo in enakost.

Andrej: Človek je zlorabil dano mu svobodno voljo.

Bara (Liparici): Vidiš, Katra, kako učenega gospoda boš imela.

Liparica: Za me bo ostal še v naprej samo Andrejček.

10. prizor.

Prejšnji, Peter, Pavle.

Peter in Pavle (prideta z grabljami na rami. Grablje odložita in pristopita.)

Andrej (je vstal in jima hiti naproti): Pozdravljeni, predraga brata.

Peter: Pozdravljen, bratec Andrejček.

Pavle: To je lepo, da si prišel, Andrejček.

Andrej: Kje so oče?

Peter: S tovorom na Laško. Hotel sem jo ubrati s njimi, pa me niso pustili.

Andrej: Za te je še čas za to. Zdaj pomagaj materi doma. Kje je Katarinca?

Dobter: Doma je ostala, ko smo drugi šli na polje. V hiši bo. (Vsi pridejo k mizi.)

Liparica: Sedite, otroci. (Kliče v hišo.) Katarinca, malco! (Sinovi sedejo.) Škoda, da ni doma očeta.

Andrej: Da bi bili spet enkrat vsi skupaj.

Peter: Saj bomo lahke, ko se vrneje.

Pavle: Da bomo zapeli, kakor vedno.

11. prizor.

Prejšnji, Katarinca.

Katarinca (prinese veliko, lončeno skledo jedila, jo postavi na mizo in razdeli vsem žlice.) O, Andrejček! Bog te sprejmi!

Andrej: Pozdravljeni Katarinca. Cela gospodinja si postala, odkar se nisva videla.

Katarinca: Ti pa ves gosposki.

Andrej: Pa sem vse eno samo Liparjev Andrejček. Prisedi Katarinca.

Katarinca: Seveda bom. (Sede k njemu.)

Liparica: Bog vam blagoslovi, otroci. (Vsi prično jesti.)

12. prizor.

Prejšnji, Miha in Žiga.

Miha in Žiga (prideta iz kovačnice.)

Miha (zapre in zaklene vrata): Desti za danes in jutri!

Andrej (vstane in gre Žigi naproti): Pozdravljen Žiga!

Žiga: O, Andrejček! Iskreno pozdravljen. Si vendar prišel malo pogledat domov!

Andrej: Prisedi!

Peter in Pavle: Prisedi!

Peter: Jej z nami, Žiga!

Liparica: Le, le! Pa ti tudi, Miha.

Žiga in Miha (sedeta k mizi.)

Miha: Tega si ne dam dvakrat reči. (Vsi jedo.)

Bara: Vidite, to je družina. Kmet, gospod, preprost in učen, pa vse pri eni mizi!

Miha: Pri kmečki! Saj redi ena zemlja vse, revno in bogato.

(Vsi nekaj časa brez besede jedo, nato prileti na mizo kamen. Ko se to zgodi, prenehajo in se navskriž sprašujejo:)

Peter: Kaj je to?

Pavle: Glej, kamen.

Liparica: Odkod je priletel?

Andrej: Nisem opazil.

Miha: To je zloba, ki ne prenaša edinosti in sloge.

Liparica: Kaj misliš?

Miha: Zloba in zavist.

Bara: Samo, da koga ni zadel.

Peter: Ne dajmo se motiti. Jejmo! (Spet prično jesti.)

Miha (vzame kos kruha, vstane in gre, kakor na stražo v ozadje, kliče) Le še enkrat, če hočeš priti v moj precep.

13. prizor.

Prejšnji, Joahim.

Joahim: Kaj pa, kaj, kovač? Mene misliš dati v Avojo precep?

Miha: Vsaj upam, da ne vas, ampak nekoga drugega, ki mu preseda družba tam pri mizi.

Joahim: Tako, tako. Je naš gospodič tukaj?

Miha: Kje naj bi bil, če ne pri nas.

Joahim (maje z glavo.)

Miha: Zakaj pa ne? V kovačnici pri meni je nebroj reči, ki ga zanimajo, pri Liparju pa družba mladih. Vse to je zanj, česar na gradu ni.

Joahim: Je res, kovač, kar praviš, ali gospod.... ✓

Miha: Saj vem. A, mlada kri je drugo, kot ukazi starih glav.

Joahim: Priznam. A, moja služba mi vелеva, da ga vzgejam po gosposko. Zraven pa si prizadevam, da dam mladi duši razumevanja za vse ljudi. (Sta prišla do mize.) Dobro tek, želim!

Vsi (pogledajo viš.)

Joahim: Spet ste se izmuznili, gospodič moj. Če naju bodo v gradu pogrēšili, bova kregana oba.

Žiga: To nič ne de. Enkrat več, ali manj. Saj smo sami domači in še Andrejčka imamo danes v svoji sredi.

Joahim: Pa je le bolje, da v gradu ne opazijo najinega bega. Prosim vas tedaj, pojdiva kar čimhitrejši v grad.

Žiga: Pokorim se radi vas. (Vstane in stopi k njemu.)

Liparica: Ali bi šla lahko Katarinca z vama?

Žiga: Kam?

Liparica: V grad.

Katarinca: Po kaj pa, mati?

Liparica: Oče mi je strogo ukazal, naj nesemo gos, ki imamo dati vsako leto ob tem času.

Žiga: No, le pojdi z nama, Katarinca-. (Joahimu) Ali ne?

Joahim: Lahko, lahko. Ti bom pomagala nesti.

Katarinca: To pa že lahko sama. (Vstane in posprevi raz mizo ter odnese posodo in žlice v hišo.)

Liparica (gre za njo v hišo.)

14. prizor.

Prejšnji brez Liparice in Katarince

Peter: Fridi kmalu spet, Žiga.

Pavle: Pa za malo dalje časa.

Žiga: O tem ne odločam jaz. (Joahimu) Kaj ne?

Joahim: In niti jaz. Nad nama obema vlada višja sila.

Bara: Nad nami vsemi.

Andrej: Pozdravljen, Žiga. Žal mi je, da že odhajaš. Toliko bi ti imel povedati iz našega življenja v samostanu.

Žiga: Pa prihrani za drugič. (Drugim) Gotovo mi pošljite vest, kadar bi prišel. (Joahimu.) Za takrat si izgovorim v naprej dopust.

Joahim: Če bo le količkaj mogoče. (Se smeje.)

15. prizor.

Prejšnji, Liparica in Katarinca.

Katarinca (nosi v košarici gos, ki ima okrog vratu privezan rdeč trak.)

Liparica: Tako jo nesi v grad in jo oddaj.....

Žiga: Meni ~~že~~ kar tu.

Joahim: Ne smeva, ker bi sicer vedeli, kje sva bila. Pa tudi, kolim^{kor} vem, morebiti gos oddana prav nekako uradnim putem.

Žiga: To smo še ~~nekake~~ nazadnjaški. Prav rad grem nazaj, ako pojde z nama tudi Katarinca. Andrejček, z Bogom. Ti boš učen gospod, kaj bo iz mene, še ne vem.

Joahim: Graščak.

Žiga (mahne z roko): To sem tudi lahko brez učenja. Jaz pa bi hotel nekaj znati.

Joahim: Ali ni zadosti, kar vas jaz učim?

Žiga: Še premnogo včasih, na drugi strani pa premalo. Pozdravljeni vsi skupaj in lepa hvala, ker sem jedel z vami. Ko postanem gospodar, bom vse povabil in pogostil.

Bara: Če praj ne, pridemo na ženitovanje.

Žiga: Tudi lahko, če ga bo kdaj kaj. Pojdi, Katarinca. Z Bogom vsem skupaj.

Joahim: Pozdravljena Liparica. (Skrivaj) Če gospodič še kdaj pride, skrij ga, dokler ne pridem ponj. Saj poznaš starega.

Liparica (ravnotsko): Poznam in se ga prav nič ne bojim. Saj je fant tudi malo moj, ker sem ga dojila.

Joahim: Je res, je res, bebe!

Vsi: Pozdravljen Žiga, z Bogom gospod Joahim-

Žiga, Katarinca in Joahim (odidejo.)

16. prizor.

Prejšnji brez Joahima, Katarince in Žige.

Miha: (gleda za odhajajočimi) Kak lep par! Blager mladosti!

Peter (Andreju): Pojdi pogledat mladega žrebička.

Pavle: Jaz ti pa pokažem mlin, ki sem ga sam napravil. ✓

Andrej: Pa pjdimo! (Odidejo za hišo.)

17. prizor.

Prejšnji brez Petra, Pavleta in Andreja.

Miha: Veš, da me jezi ta gos!

Liparica: Kako?

Miha: Vedno kazati ostanek matanum podložništva, veš: Svoboden pa le nisem.

Liparica: Kaj za eno gos na leto!

Bara: Miha ima prav. Ždi se, kakor, da je vsako leto treba spet ponovno se ponižati in zaprositi za nekako milost.

Liparica: Večkrat je že Lipar pomujal odkup^{nino}.

Miha: In ne malo, vem.

Liparica: Po par volôv in pa še več.

Bara: Stari vrag je trmast, nezuprosen, kakor skala. Pa vendar ga še lahko izpodnese kdaj.

Miha: Ne vem, če je mogoče.

Bara: Malo je le manjkalo, da ni izbuknil spet ponovno punt.

Miha: Ki bi bil pognal spet ubogo rajo v ječe, na vešala, v bedo, v smrt. In to samo zato, ker ni zaupanja med njimi, ker jim manjka nesebnosti in sloge.

Bara: In ker jih more vsaj Piškur pregovoriti.

(Od nekod se čuje zvončkljanje živine, ki jo ženejo s paše.)

Liparica: Nevedni so in nimajo nikogar, ki bi se na pravem kraju kaj pobrigal za nje.

18. prizor.

Prejšnji, Katarince.

Katarince (prileti brez košare nazaj in še na odrom kliše): Pomagajte, pomagajte!

(Pride na oder): Pomagajte, Žiga je ranjen!

Miha, Liparica in Bara (skočijo pokoncu): Kaj, kaj je?

Katarince: Ko smo prišli tje v globoko pot, se nam je zdelo, da lete od nekod kamni mimo nas. Naenkrat Žiga zakriči in pade na obraz, od sencev pa mu lije kri. Hitro pomagajte, da ne umre. Hitro, hitro! (Leti nazaj odkoder je prišla.)

19. prizor.

Prejšnji brez Katarince.

Bara (Liparici): Imaš araike namočeno?

Liparica: Imam.

Bara: Teci in prinesesi jo.

Liparica (v hišo.)

Bara (kliše za njo): In čistih krp.

Miha: To ni nihče drugi, kot Piškur, ali njegov sin.

Bara: Misliš?

KovačMiha: Skozi okno iz kovačnice sem videl, ko je kazal Šimen staremu fračo in nekaj grozil. Grem pogledat. Pridita obe takoj za mano. (Odide.)

20. prizor.

Bara, Liparica.

Liparica (prinese araike in krpe.) Tu imaš. (Ji da.)

Bara (vzame): Pojdiva pogledat.

Liparica: Komu pa je fant kaj žalega želel, kaj šele storil.

Bara: Tu govori zavist in zloba. (Obe odideta za Mihom.)

Zastor.

5/6

Drugo dejanje.

Dvorsna v gradu

1. prizor.

Graščak, Vovk.

Vovk (pripeveduje): Piškurje smo takej prijeli, čim je kovač povedal, da se mu zdi njegov sin suamljiv.

Graščak: In sina?

Vovk: Smo iskali in ga ni nikjer.

Graščak: Naj ga hlapci iščejo še dalje. Stari pa naj bo v lozi še naprej, dokl-er nam sin ne pride v roke. Kaj pravi Piškur?

Vovk: Da on ni kriv in da ne ve ničesar. ✓

Graščak: Kakor pri vsaki stvari.

Vovk: Govori o čarovnijah. Da bi bila Liparica gospodu Žigi kaj zvdala, Katarinca pa ga je brez dvoma s pogledom, ali pa kako drugače, začarala, da leta venomer k njim doli.

Graščak: Tako pravi? (Se zamisli) Marsikaj je res mogoče, ali....

2. prizor.

Prejšnja, Jožefa.

Jožefa: Naj ne zamerijo, milostljivi gospod!

Graščak: Kaj je?

Jožefa: Tako me je strah.

Graščak: Zakaj?

Jožefa: Vso noč sem ~~bdela~~ bdela pri gospodu Žigi. In komaj sem le malo zadremala, me je zbudil njihov klic....

Graščak: Toraj, klicati te je moral, tako si bdela?

Jožefa: Klicali so v spanju, ali v omotici, ali...

Graščak: Tebe je klical?

Jožefa: Oh, ne! Kaj pa mislijo!

Graščak: Koga pa potem?

Jožefa: Oh, Bog se usmili, saj ne upam jim povedati!

Graščak: Zakaj ne? Menda ni klical vraga.

Jožefa: To ne, to. Pa če ni le ono hujše, ker ~~gum~~ so tako zdihovali.

Graščak: Hujše, kakor vrag? To sem pa radoveden.

Jožefa (z izrazitim poudarkom): Katarinca, Katarinca, so zdihovali.

Graščak (napol smeje): A, tako? No, Jožefa, to še ⁿⁱ tako grozno.

Jožefa: E, milostljivi gospod, oni še vedno ne spoznajo, kaj so ženske. Preveč nedolž^{ne} so živeli v mladih letih in ne vedo, da ima skoro vsaka vraga v sebi.

Graščak: Ti tudi?

Jožefa: Ne rečem, da je hotel biti včasih, zdaj je pa zamrl že davnaj. Ali take mlade, kakor Katarinca, so nevarne. Le pogledajte jo natančno. Nekomu je podobna, pa ne morem zgruntati, komu. (Skrivnostno) Pa obrvi ima nad nosom skupaj zraščeni. E, to je slabo znamenje, kolikor vem. Vprašajo naj v samostanu tistega meniha, ki uroke zdravi, ta bo vedel več povedati o teh rečeh.

Graščak: Lodi brez skrbi, Jožefa. Se mu je pač kaj sanjala.

Jožefa: Pa vso noč in venomer le isto?

Graščak: Udarec v glavo mu pretresel je možgane. Kaj pravi Bara?

Jožefa: Proti jutru je odšla domov iskat zdravil in pravi, da bodo zdaj spali.

Graščak: Potem je dobro. Le pojdi ka njemu in mu streži, kakor baukazala Bara.

Jožefa (odhaja, zase): Da se mene ~~ne~~ na vse zadnje ne bi letila kaka čarovnija. (Odide)

3. prizor.

Graščak, Vovk.

Graščak: Ti si torej prepričan, da ga je ranil Piškurjev sin?

Vovk: Po tem, kar pravi kovač, ni izključeno. ~~Maloboljšimodmopobšljdbmmdmsemakladmmap~~

Kovnik Graščak: Pokliči in pošlji mi sem Joahima.

Vovk (odide.)

4. prizor

Graščak, Joahim.

Joahim (pride po kratkem premeru, se prikloni in obstoji pri vratih), 6/1

Graščak (ga trenutek motri, potem): To, kar se je zgodilo, se je po tvoji krivdi. Če bolj, kot prej, sem zdaj prepričan, da niso mi lagali, ki so pravili, da hodi Žiga s tabo vred v posete k Liparju in še celo h kovaču. Tako je bilo tudi včeraj. Lahko bi te zato dal vreči v ječo, pretepati ali pa obesiti na prvo vejo.

Joahim: Lahko, gospod.

Graščak: Kaj, upaš ugovarjati?

Joahim: Nikakor ne.

Graščak: No?

Joahim: Kdor ima moč, lahko stori, kar hoče. Kdor računa na resnico in pravico, ta pa ne. Sterite z mano, kakor se vam zdi, gospod, ker sem brez zagovornika in obrambe. Ali opezeriti hočem, da sem sin svobodnjaka in¹⁸ spadam kratko malo pod graščinsko sodstvo.

Graščak: In služba?

Joahim: To je drugo. Če sem kaj zagrešil, sem kvečjemu za škodo odgovoren in me lahko takej odslovite. Treba pa je vsekakor dokaza.

Graščak: Zanemarjal si svoje dolžnost.

Joahim: Sprejeli ste me za učitelja mlademu gos¹⁸ p o d u. Tako je bilo zgovorjeno, ne pa za pestunjo negednemu otroku, ki naj ga vsepojsod na vsak korak sledim in nadzorujem. Le moja skrb zanj in ljubezen, ki je fant...

Graščak: Gospod!

Joahim: Prav, gospod!... Ljubezen, ki je ni deležen tam, kjer bi imela biti, moje ljubezen zanj, me žene, da sledim mu in ga skušam držati na pravi poti. Dragoceni biser, mlad in čist, naj bi postal svetilnik ljudstvu, ki naj izžareva luč, toleto, da bi narod zadobil zaupanje do svojega gospodarja, ga spoštoval in iz nagnenja ubogal, ne pa iz strahu.

Graščak: To so bedaste novotarije.

Joahim: Niso to novotarije, še manj pa bedaste. Iz česa pa izvirajo pogosti pusti? Ljudstvo je stokrat prevarano in lažno je. Obup ga žene v boj in v še večjo bedo. Vas, graščake, gospodarje pa drži to stanje v stalni jezi in sovraštvu do trpečih in ponižanih, po nepotrebnem.

Graščak: Nisem klical te zato, da mi boš dajal nauke in nasvete, ki so za fantaste in sanjače.

Joahim: To vem. Pogovor in prilika sta tako nanesla. Kar se tiče včerajšnje nesreče, pa je nisva kriva, ne jaz ne gospod Žiga. Bila sva pač zunaj in se vračala na grad, pa je priletel kamen. Nesreča je hotela, da je zadel pač ravno njega.

Graščak: Ki mu je bil namenjen.

Joahim: Ne vem.

Graščak: To vem jaz in zadostuje. In z deklino sta hodila, z Liparjevo deklino.

Joahim: Nesla je gos na grad in smo šli skupaj.

Graščak: S kmečko žensko, ki je še na slabem glasu.

Joahim (razburjen): Kmečka, sli svobodnjakova! O slabem glasu ču¹⁸ sedaj prvič.

Grašček: To že jaz vem.

Joachim: Nekdo vam je iz zlobe in zavisti kaj povedal.

Grašček: Bodi kakorkoli. Vem, kar vem. - Kaj naj naredim s teboj?

Joachim: Moč imate, storiti karkoli.

Grašček: Nimaš prošnje?

Joachim: Za kaj?

Grašček: Da te ne kaznujem za potuho, ki jo nudiš Žigi in za nemarjenje dolžnosti.

Joachim: Ne čutim se v ničemer krivega. Prošnje bi imel, da se mi ne smili Vaš vnuk.

Grašček: Izreci jo.

Joachim: Je ne bom.

Grašček: Zakej ne?

Joachim: Ker ne morem.

Grašček: Kakšna bi bila, če bi jo izrekel?

Joachim: Ne maram buditi v vas še večje jeze. Da pa si boste na jasnem: Če mi ne bi bil (ironično) g o s p o d Žiga tako blizu, da ga ljubim, kakor svojega, bi prosil: Dajte mi svobodo, da grem v svet.

Grašček: Ne pojdeš mi nikamor s temi svojimi nazori in če te imam zapreti v najgobokejšo ječo. Za Žigo pa si preskrbim učenika naših misli, viteškega kova.

5. prizor.

Prejšnja, Vovk.

Vovk (vstopi).

Grašček: Ravnoprav prihajaš, Vovk. Naroči vratarju, naj strogo pazi, koga bo spustil v grad. Naj vsakemu zabrani vhod, ako ga dobro ne pozna. Iz gradu naj ne pusti nikogar brez posebnega naloga, ki ga dajem samo jaz. - Opravi se, Joachim!

Joachim (se nemo prikloni in odide.)

6. prizor.

Prejšnja brez ~~Vovka~~ *Joachim*.

Grašček: Kaj je?

~~Joachim~~Vovk: Liparjeva punca je prinesla gos.

Grašček: No, prav. Prezemi in vpiši.

Vovk: Opravičuje se, da jo je nosila že včeraj in da je valed nezgode gospoda Žige ni mogla oddati.

Grašček: Prezemi jo in vpiši. ✓

Vovk: Na nekaj naj opozorim, gospod.

Grašček: Kaj?

Vovk: Kolikor vem, ste večkrat skušali kupiti za drag denar od Liparja posestvo.

Grašček: Res je.

Vovk: Trmast, kakor je, se ni uklonil. Narobe! Trudil se je, da bi se odkupil za odvisnost dajanja gosi.

Grašček (smeje). Ni dolgo tega, kar mi je ponovno spet ponujal težko odškodnino.

Vovk: Sedaj bi šlo brez nje.

Grašček: Kako?

Vovk: Liparja že nekaj časa ni doma. Na Laškem vozi, kakor običajno ob času, ko na polju ni veliko dela. Žena je gotovo pozabila, ali pa ne ve, da je dajanje gosi vezano na rok, ki ga je točno upoštevati ob izgubi pridobljene pravice.

Grašček (je postal vedno bolj pozoren): No, in?

Vovk: Včeraj je bil zadnji dan in danes je že zamujeno.

Grašček (razjasni se mu obraz, za trenutek z zadovoljnim obrazom gleda v enomer, potem vprašaje pogleda na Vovka).

Vovk: Kaj naj storim?

Grašček (vstane, gre sem in tje): Zadrži jo in gosi ne jemlji. Čaka naj, da je pokličeš. Sedaj nimaš časa.

Vovk: (se pokloni in odide.)

7. prizor.

Grašček, Jožefa.

Jožefa (vstopi.)

Grašček: Kaj je?

Jožefa: Gospod Žiga so se zbudili in hočejo vstati.

Grašček: Se je Bara že vrnila?

Jožefa: Ravnokar.

Grašček: Kaj pravi ona? Ali sme iz postelje?

Jožefa: Nič ni rekla.

Grašček: Naj odloči ona. Idi in povej tako.

Jožefa (se obrne, zase): Bara je začarala ^{čev} starega. (Odide.)

8. prizor.

Grašček, Miha.

Miha (stopi skozi vrata): Ponižen poklon, gospod.

Grašček: Ti si, kovač! Dal sem ti sporečiti, da prideš in pregledaš orožarno.

Miha: Tukaj sem, gospod. Ako smem vprašati, v kako svrhu naj pregledam. In kaj v posebnem. Vedel bi rad, na kaj je prav posebno obračati pozornost.

Grašček: Pogledaj, v kakšnem stanju je orožje. Če je vse namazano in umije v redu. Biti mora vse v dobrem stanju, ker ne vemo, kdaj napoči čas, da bo kaj treba vzeti v roke. Sam veš, da živimo v dobi vojsk in puntov. Biti moramo pripravljene.

Miha: Dovolite, gospod, pripombo.

Grašček: Govori.

Miha: Kar se tiče vojske za cesarja, ste gosposki res obvezani, dajati mu oborožene borce. Druga je pri puntih.

Grašček: Kako?

Miha: Sem preprost kovač, pa vendar premišljujem, ali ne bi bilo zajeziti punte ne kak drug način, brez poboja in krvi.

Grašček: Tebi je lahko, premišljevati, nam pa za obrambo pravic, ki jih imamo, ne preostaja drugega, kot sulica in meč. Saj ne napadajo gradovi kmetov, pač pa kmetje svoje grajske gospodarje. Pa ti povej, kako, ko imaš take bistre in visoke misli v glavi.

Miha: Kot družinski oče vraga ne doseže pri otrokih samo s šibo in več zaležejo premnogokrat besede, tako bi se mogoče dalo tudi pri podložnih več doseči s poravnkami, kot s trdo izterjavo.

Grašček: Ti si bedak. Več jim popustiš, več bodo še hoteli in nikdar ne bo kraj zahtev.

Miha: Že mogoče nekateri, drugi pa bi se zadovoljili. S tem bi bila vsaj razdrta ta enotnost, ki jih veže zdaj. Poizkusite, gospod, na ta način.

Grašček: To bi pomenilo le popuščanje. In oni bi to smatrali kot strah in kot slabost. Imaj predobro mnenje o tej sodrgi, uporni.

Miha: Med njimi doli sem in vidim, marsikaj pa slišim, kaj se govori, kako se sodi o gosposki. Zato sem mnenja, da bi se z besedo dalo marsikaj doseči, še več pa, prepričati.

Grašček: Pojdi zdaj po svojem poslu. Ne ti, ne jaz, ne bova mogla tega, kar stoji pokoncu, postaviti na glavo. - Pridi mi povedat, ko si izvršil delo.

Miha (se nemo pokloni in odide).

Graščak, Bara.

Bara (vstopi).

Graščak: No, kako je?

Bara: Nič hudega.

Graščak: Prav. Ali bo vstal?

Bara: Lahko, če hoče.

Graščak: Ali je po komu vprašal?

Bara: Ne.

Graščak: Tudi po meni ne?

Bara: Ne.

Graščak: Po kaj si prišla?

Bara: Povedat, da boste za naprej opravili brez mene.

Graščak: Zdi se mi, da ne more biti še v toliko boljši, da ne bi potreboval postrežbe.

Bara: Saj je Jožefa.

Graščak: Sama veš, kaj je Jožefa. Ali nisi nič posebnega videla na njem.

Bara: Rama na glavi, drugega nič. Udarec kama je povzročil kratko nezavest, moja zdravila pa so mu dala sponje, ki ga je krepilo.

Graščak: Pa v spanju?

Bara: Kaj?

Graščak: Je li govoril, fantaziral?

Bara: Bledlo se mu je le nekaj časa, potem je mirno spal.

Graščak: Bledlo? Govoril je, tako je pravila Jožefa.

Bara: Hm! Klical je dekle, Liparjevo Katarinco, ki je bila zraven, ko ga je zadel usodni kamen.

Graščak: No, vidiš! To na vsak način nekaj pomeni.

Bara: Mladenič, ki je videl prvič prav od blizu razcvetajočo se dekle.

Graščak: Ni bilo prvič, kakor sem izvedel. Prav pogosto je menda zahajal k Liparju. Bog ve, če mu babe niso kaj zavidale, da se je zagledal v kmečko bunko.

Bara: Če ima le količkaj krvi po dedu, ni bilo treba da bi mu zavidale. Oči ima in ogenj v srcu, ki vsplamti. To je narava, ki je ^{nu}zatre noben ukaz.

Graščak: A, jaz imam nevesto zanj na gradu Kamnu in ne bi hotel, da se prej pajdašij s kmečkimi dekleti.

Bara: Še zmiraj bolje prej, kakor potem, ko je enkrat oženjen. Sicer ni šuda. Katarinca je izredno lepa, nežna, kakor da ni kmečka hči in bi se ^{nu}kaj prilegala kot družica sem na grad.

Graščak: Proklata copernica, ali si zdaj še ti znorela.

Bara: Zakaj pa ne? Le pogledjte jo enkrat natanko! Končno pa je svobodnjakova...

Graščak: Zdaj ne več.

Bara: Kako te?

Graščak: Včeraj je bil po pogodbi zadnji dan, da bi prinesli gos, pa so to zamudili. S tem je pogodba razveljavljena in Lipar je spet moj podložnik.

Bara: Prinesla jo je danes. Prišla je z mano vred in spodaj čaka, da jo Vovku odpravi.

Graščak: Prepozno. Nese naj jo kar nazaj in naj pove doma, kar sem ti rekel.

Bara: To je krivica! Dekle je ^{včeraj}z nami šla na grad, Liparica pa je gosko ^{včeraj}mahanajm nesla spet nazaj z namenom, da jo prinese današnji dan, ker je bilo včeraj vse narobe ob nesreči.

Graščak: To ne velja. Dekle naj gm Vovku odpravi.

Bara: Nikar ne kličite prokletstva in nesreče še na vašo glavo. Počakajte. (odide.)

Grašček (zase): ²Prokleta čarovnica. /Čuje se oddaljen grom/

10. prizor.

Grašček, Bara, Katarinca.

Bara (pride s Katarinco).

Katarinca (se prikloni): Udano pozdravljeni, milostljivi gospod.

Bara (stopi k graščaku, natihoma): Le dobro jo poglejte.

Grašček (gleda Katarinco, opazuje, potem z vpašujočim pogledom Bari): Kaj? ✓

Bara: Slab spomin imate.

Grašček (Katarinci): Toraj, gos si prinesla?

Katarinca: Da, gospod.

Grašček: Zamudili ste. Nesi jo nazaj in reci, da odslej več niste svobodnjaki, ampak moji podložniki. /Grom narašča./

Katarinca (na glas kajoka).

11. prizor.

Prejčnji, Žiga.

Žiga (z obvezano glavo v spalnem plašču): Katarinca! (Stopi k njej) In jokaš? Kaj se je zgodilo. (Ker Katarinca še vedno joka, proti graščaku) Kaj je to?

Grašček: Boš že videl. (Katarinci) Opravila si, deklina! Pojdi!

Katarinca (se zgrudi na kolena pred graščakom): Milostljivi gospod!

Žiga (skoči k njej): Katarinca! Kaj je, kaj?

Katarinca: Milostljivi gospod, prosim, prosim. Jaz sem kriva.

Žiga: Česa si kriva? (Jo dvigne.)

Katarinca: Da nisem včeraj oddala gosi.

Žiga: To samo? In radi tega jokaš? To vendar ni nikaka nesreča.

Katarinca: Zdaj nismo več svobodnjaki!

Žiga (pogleda graščaka): Zakaj?

Grašček: Ker so zamudili rok, ki je potekel včeraj.

Žiga: Pa jo prinesi zdaj.

Katarinca: Saj sem jo danes.

Žiga (graščaku): In kaj še hočemo?

Grašček: Prepozno. (Katarinci) Pojdi zdaj in nesi gos nazaj. (Krugobna)

Katarinca (z glasnim jokom odhaja.)

Žiga: Ne, to se ne bo zgodilo. (Za njo.)

Grašček: Žiga, Žiga! - Prokleti fant.

12. prizor.

Grašček, Bara.

Bara: Svarim vas, ne postopajte tako.

Grašček: Samo moja pravica.

Bara: Čez katero pa je še ena.

Grašček: Kateraž?

Bara: Poglejte črne, nakopičene oblake. Hočete, da tresči v grad?

Grašček (pogleda skozi okno potem na Baro): Prokleta čarovnica! (Ji zapreti s pestjo.)

Bara (se osorno zakrohota) : Le udari, satan, če se upaš! (Se spet zakrohota.)
/Močan blisk in tresk/
Zastor.

7/1

Tretje dejanje.

Kakor v prvem dejanju. Večer, mrači se.
1. prizor.

Lipar, Liparica, Katarinca.

Lipar: In po vsem tem si gos pustila tam.

Katarinca: Žiga ni dovolil, da bi jo nesla spet nazaj.

Liparica: Saj v resnici ni bilo zamujeno. Samo nesrečni slučaj z Žigo!

Lipar: Stari lisjak si hoče natvoriti ne en grh več, kakor jih še ima. Zdaj je tudi moja potrpežljivost v kraju. Dosti časa sem miril podložnike. Zdaj jih ne bom več.

Katarinca: Verjemite, oče, da jaz nisem prav ničesar zakrivila.

Lipar: Vem, da ne. A, grajski fant ne bo več hodil k nam.

Katarinca: Tudi on ničesar ni zagrešil. Nasprotno. Prav na njegovo prigovarjanje nisem hotela ^{vesti} gosi nazaj.

Lipar: Vse eno. On ne spada sem. Od zdaj naprej zija prepad med nami. Odloči naj orožje, če ne more tega duh pravice.

Katarinca: Oče!

Liparica (potegne Katarinco s seboj v hišo.)

2. prizor.

Lipar, Miha. ✓

Lipar (stopi na prag kovačnice): Miha!

Miha (stopi iz kovačnice): Si jih pripravil?

Lipar: Sem. Moji hlapci so vsa vsak migljaj pripravljeni. Na vas poslal sem Petra z naročilom, naj bodo ^{tudi} pripravljeno. Naročil sem, naj zlože kres, ki ga zažgemo, ko bo treba.

Miha: Prav. Ali za enkrat mora vse ostati tajno.

Lipar: Tudi bo.

Miha: Polagoma sem znosil iz orožarne marsikaj. Zadnjič mi je bila dana še posebno ugodna prilika, da sem mogel izpopolniti zalogo, ki je bila še prej pri meni.

Lipar: Moji so že oboroženi in nič manj, kot grajski.

3. prizor.

Prejšnja, Peter.

Peter (pristopi iz ozadja): Potokar se vam zahvaljuje, oče, da ste se vendar odločili. Vse potrebno bodo ukrenili, čim pade noč na zemljo.

Lipar: Idi in povej našim v hiši.

Peter: Miha, dajte še za mene in za Pavleta čelade.

Miha (stopa v kovačnico in prinese čeladi in orožje): Saj res. Tudi vidva gresta z nami. Na, nesi in le dobro se pripravita.

Peter (ves vesel, navdušan): Le vkup uboga gmajna! (Gre v hišo.)

4. prizor.

Prejšnja brez Petra.

Miha: Je li te svobodnjakov sin? Za boj navdušen in za staro pravdo?

Lipar: Tako jih je učila mati, pa tudi jaz, čeprav sem svobodnjak, ker vidim, komu se godi krivica in kdo jo dela.

Miha: Zdaj jo pričneš poskušati na lastnih plečih.

Lipar: Imaš prav, kovač. Dekler človek sam ~~ne~~ ne skuša biča, ne verjame, da sploh je, čeprav ga vidi, kadar žitišga nad glavami sosedov. Udarec mora pasti, krut, težak, krvav, potem se vzdrami ti zavest.

Miha: In razumevanje za sosedovo trpljenje.

Lipar: Imaš prav, Miha. Ali zdaj je konec s cincarijo. Zdaj naj zapoje naša gajžla svojo pesem.

5. prizor.

Prejšnja, Joahim.

Joahim (pride z veliko culo na rami): Pozdravljena, tovariša.

Miha: O, Joahim! Kam pa kam?

Joahim: Po svetu.

Lipar: Videti je, res.

Joahim: Da, da. Odslovil me je gospodar in v še posebno milost si smem šteti, da me ni prikoval kam v ječo.

Miha: Dela čisto prav. Naj se le iznebi odkritih in poštenih, lizune, tatove in hinavce pa naj ščiti in redi.

Lipar: Zakaj vas je odslovil?

Joahim: Kriv sem, pravi, da je hodil Žiga sem.

Lipar: K nam?

Joahim: In tu, h kovaču.

Miha: Ki nismo preva družba zanj. E, saj ima prav.

Lipar: K nam ne bo hodil več.

Miha: Nikar take! Dosti mora fant prestati pred trinogom in bo moral zdaj še več, še Joahima več ne bo na gradu.

Joahim: Zato bi rad ostal še nekaj dni v bližini, da vidim, kako se stvar razvije. Žiga se mi smili.

Miha (Liparju): No, vidiš!

Joahim (Liparju): Bi vzeli me pod streho za par dni?

Lipar: Ne le za par, še več. Kar pojdite in odložite svoje stvari v hiši.

Joahim: Bog povrni vam dobrote. (Odide v hišo.)

6. prizor.

Prejšnja brez Joahima.

Miha: Kdo pa mu bo še ostal?

Lipar: Vovk. Saj nobeden ni tako pripraven zanj, kot ta.

Miha: Hijena v družbi vovka. Ostane mu še stari, gluhi in napol slepi Jošt.

Lipar: Ki bi bil tudi gotovo že zapustil grad, če bi imel kam. Tako pa čaka tam na smrt. Kaj hoče.

Miha: Drugače so pa sami hlapci, suženjske duše iz našega ljudstva. V dno duše me je sram, da sem toliko časa robotal tu tudi jaz.

7. prizor.

Prejšnja, Vovk in dva hlapca.

Vovk (pride v spramstvu dveh grajskih hlapcev, ki jim s gesto ukaže, naj ostane v ozadju, dočim stopi on naprej): Ravno prav!

Lipar: Komu velja ta pozdrav?

Vovk: Tebi.

Lipar: Tako. In kaj?

Vovk: Zamudil si rek za oddajo priznavnine.

Lipar: Ne!

Vovk: Da! Graščinski gospod, naš graščak ti tedaj daje štiri tedne odlega, da se preseliš drugam, ker ima za to kmetije že drugega podložnika.

Lipar: To ne drži. Prinesem listino in š njo dokažem, kaj je moje pravo. (Odide v hišo.)

8. prizor.

Prejšnji brez Liparja.

Miha: To je krivica, ki presega vse.

Vovk: Kaj? Kovač v graščinski službi upa reči kaj takega?

Miha: Da, kovač, rojen iz ljudstva.

Vovk: Upornik! (Potegne meč.)

Miha (se umakne v kovačnico.)

9. prizor.

Vovk, hlapca, Lipar, Peter, Pavle in Liparjevi hlapci, potem Miha.

Lipar (stopi iz hiše s čelado na glavi in z mečem v roki, na prsih ima oklep, na katerega se potrka): Tu je listina! (Dvigne meč) in tu a pero, s katerim bomo zdaj pisali.

Peter in Pavle, (oborožena, stojita za očetom.)

Liparjevi hlapci, (oboroženi so planili izza hiše, obkoliijo in zvežejo grajske hlapca).

Miha (oborožen, stopi iz kovačnice.)

Vovk: Izdaja! Uporniki! Primate jih! (Se obrne in vidi zvezana svoja hlapca, mu pade meč iz roke.)

Lipar: Tako je, Vovk! Meč ti je padel iz roke, ko nas vidiš take, kakor nisi nikdar pričakoval. Vovk! Zatuli, da te šuje tvoj gospod. Ravno prav si prišel v past, kesar nismo pričakovali. Zdaj ste vsi trije naši ujetniki. Ne bomo slabše postopali z vami, kakor ste vi z ubogo kmečko rajo.

Vovk (proseče): Lipar, ne bodi rabelj.

Lipar: To ste bili drugi, jaz nikoli. Zato pa pravim: Nič slabše vam, kakor ste bili vi. V Barini kleti so pred dvajsetimi leti, ko je bila še gosposka last, zapirali upornike in so tam v zidu še pritrjene verige - za spomin -. Tja jih dajte. Ti, kovač, pa jih pritrđi, kakor se spodobi za gospode.

Vovk: Lipar! Miha!

Lipar: Idite! Ko bodo varno in dostojno spravljene, zaklenite in se vrnite sem. Tu imaš ključ, kovač!

(Peter in Pavle sta zvezala Vovka).

Miha: Čuli ste! Teda j naprej!

Vovk: Lipar, Miha! Usmiljenje! Saj vama nisem prav ničesar storil!

Miha: Hotel si! Zdaj te samo spravimo, sodili pa te bodo drugi. Naprej!

(Liparjevi hlapci, Miha Peter in Pavle odvedejo Vovka in grajske hlapce za njimi koraka Miha.) (Med tem se je že popolnoma znočilo.)

10. prizor.

Lipar, Liparica.

Liparica (stopi na prag): Kaj bo zdaj, Matija?

Lipar: Kar mora biti. Skala je premaknjena is drvi navzdol, nobena sila je več ne ustavi.

Liparica: Če se pa vse ponesreči?

Lipar: Že sama misel na kaj takega je greh, ker jemlje upanje in pogum. Ne sme se ponesrečiti. Da mi ne zineš kaj podobnega pred kom.

Liparica: Veš najbolje samu, da vam želim le srečo in uspeh, a vendar me nekaj boli smeh in težka skrb mi vstaja v duši, pa je ne upam razodeti.

Lipar: To je mnogokrat pred odločilnimi koraki. Prepodi neutemeljeno skrb in misli le na to, da smo mi borci za pravico.

Liparica: To vem. A, v bojih včasih ni ne prilike, ne časa, misliti na pravdo drugih. Navdušenje in strast človeka mnogokrat zavede. ✓

Lipar: Ne razumem, kaj mi hočeš reči.

Liparica: Jaz pa ne upam jasnejše se razodeti.

Lipar: Med možem in ženo ne sme biti skrivnosti.

Liparica: Nikar me ne razumi napačno.

Lipar: Kako bi te?

Liparica: Za Žigo se bojim.

Lipar: Kaj tebi mar tuj otrok. Imaš s svojimi zadosti brige in skrbi.

Liparica: Smili se mi in ker sem ga dojila, se mi zdi, da je nekeko moje dete, tam pa brez starišev in brez ljubezni. Zato te prosim, prinesite mu, ko pridete na grad, saj je nedolžven na vsem tem, kar je zakrivil stari. In mlad je še.

Lipar: Fantu se ne bo nič žalega zgodilo.

Liparica: Prosim te, ti glej na to.

Lipar: Bom. A, sem hoditi pa mi več ne sme.

Liparica: Pa ne, da bi ga kam zaprli.

Lipar: Bodi brez skrbi. Fant prav nikjer ni osovražen.

Liparica: Vse eno me skrbi. Pa ti se tudi pazi in na fanta glej, da jih ne dobijo grajski v roke. Še nikdar nista bila v pustu. Molila bom za vas vse skupaj. (Objeme Liparja.)

Lipar: Prišlo je tako, da nam ne kaže drugega, kot s silo priboriti, kar nam gre.

11. prizor.

Prejšnja, Bara.

Bara (stopi iz ozadja): Le nič preveč srca, sedaj. Pogum in pamet, to je zdaj na mestu. Ste pripravljeni?

Lipar: Smo. Vovk je že na varnem. Prišel nam je, kakor prav nalašč, v past.

Bara: Kje ga imate?

Lipar: On in dva hlapca so priklenjeni v tvoji kleti. Kako je na gradu?

Bara: Razum starega in par strežnikov že vse spi. /Mesečina/

Lipar (začuden): ^{Spi?} V klet je sem nalila močnega soka iz volčjih jagod pa jim dala piti, kolikor je le kdo hotel. Vrglo jih je in zdaj spe kot klade. Dvomim da bi bil vratar zaklenil glavna vrata. Sicer pa imam tukaj ključ od malih vrat. Most je položen in psi zaprti v hlevu. Treba bo samo pogumnega in naglega nastopa v pravem času. Jaz zdaj grem, da staremu še prej v spomin pokličem, kar je treba. Ko zagledate v severnem vogalu luč, pridite. A, glej, da ^{vsak} vsak slučaj ne bo premalo. (Odide.)

12. prizor.

Lipar, Liparica, Miha.

Lipar: Če človek dobro ne bi vedel, kako je, bi res verjel, da je Marovnica.

Miha (se vrne): Opravljeno je. V eno klet ~~sem~~ dali Vovka, v drugo oba hlapca.

Lipar: In priklenili?

Miha: Smo jih in zaklenili. Kam dam ključe?

Lipar: Ti jih ^{hrani} ~~spuščam~~, da bodo pri rokah, če bo še koga treba spraviti na varno.

13. prizor.

Prejšnji, Žiga.

Žiga, (zavit v plašč z mečem in čelado na glavi): Dober večer.

Miha: Bog daj!

Lipar: Bog daj, kdor si.

Žiga (odgrne plašč in vzdigne čelado): Žiga sem.

Liparica: Žiga!

Miha: Žiga?

Lipar: Kaj iščeš tu?

Žiga: Zvedel sem, da je Joahim odšel. Zadnja duša, ki sem jo imel na gradu še ob svoji strani.

Lipar: Pognal ga stari je na cesto.

14. prizor.

Prejšnji, Peter in Pavle.

Peter in Pavle (prijeta in obstojita zalipo, da slišita ves pogovor.)

Žiga: Da sem bolj varen sem nadel čelado in opasal meč, ogrnil plašč, da nisem preveč viden. Veste vi li kaj o Joshimu?

Lipar: Z grajskim vnukom se mi ne zgovarjamo. (V hišo.) ✓

Liparica: Matija, prosim te, Matija! (Za njim.)

15. prizor

Prejšnji brez Liparja in Liparice.

Žiga (napram Mihi): Kaj pomeni to?

Miha: Tako je prišlo. Beste že izvedeli. (V hišo.)

16. prizor.

Prejšnji brez Mihe.

Žiga (zase): Kaj se je zgodilo?

Peter in Pavle (stopita k njemu): Pozdravljen, Žiga!

Žiga: Vidva in oborožena pa oče tudi in kocač. Kaj se godi?

Peter: Ali že veš?

Pavle: Da bomo morali s kmetije.

Žiga: Vi?

Peter: Mi vsi.

Žiga: Zakaj?

Peter: Radi gosi.

Pavle: Ker smo je dali dan prepozno.

Žiga: To? Ali je stari znorel!

Peter: In je treba, da se branimo.

Pavle: Vovka smo že zaprli in dva vaša hlapca.

Žiga: Moj Bog, kaj se godi! Jaz nič ne vem. (Sede na klop.) Kje je Katarinca?

Peter: V hiši bo. Posedi malo, midva greva jest. (Odide s Pavletom v hišo.)

17. prizor.

Žiga, Katarinca.

Žiga (sedi, vrto glavo v dlani.)

Katarinca (stopi na prag, gleda in pride bliže.)

Žiga (dvigne glavo): Katarinca!

Katarinca: Peter mi je rekel, da si tu. (Fremor.) Kaj si prišel tako v noči.

Žiga: Katarinca, kako sem nesrečen.

Katarinca: Zakaj, Žiga?

Žiga: Niman matere, ne očeta, kakor ju imate drugi. Zdaj so me vzeli še Joshima.

Katarinca: Tu je pri nas. (Hoče v hišo.)

Žiga: Počakaj, Katarinca! (Vstane) Glej, oba sva po porodu pila isto mleko tvoje matere in zdi se mi, da sva kot brat in sestra. Katarinca, ali me imaš vsaj ti kaj rada?

Katarinca: Da, Žiga, rada te imam in se mi smiliš, ko si tak ubožec.

Žiga: Je li to res, Katarinca?

Katarinca: Nikoli nisem še lagala in tudi to pot ne.

Žiga (jo prime za roko): O, hvala ti, predraga Katarinca. Sedaj vsaj ven, da bije zame tudi še nekje pošteno, čisto in močno srce. (Ji poljubi roko.)

18. prizor.

Prejšnja, Joahim.

Joahim (stopi na prag): Gospod Žiga.

Žiga: Joahim!

Katarinca: Nikamor več ne hodi to noč. ~~.....~~ (V hišo.)

19. prizor.

Žiga, Joahim.

Joahim: Kaj pa vi tu, gospodič Žiga?

Žiga: Vas iščem.

Joahim: Mene, zakaj?

Žiga: Ker vas ne pustim, oditi z grada.

Joahim: O tem ne odločava oba, ampak gospod. In on me je odslovil.

Žiga: Potem naj odslovi še mene. Oba nazaj na grad, ali pa nobeden.

Joahim: Dobri ste, gospodič moj. Vi niste za graščaka, ki ne sme imeti ne srca ne duše.

Žiga: Ne sme? Treba je, da bi ju imel in boljše bi bilo za njega in za vse njegove. Pojdiva nazaj.

Joahim: Le malo počakajte. Mogoče pojdeva pa res, a ne sama.

Žiga: Kako?

Joahim: Ne vidite, da so vsi tu oboroženi?

Žiga: Vidim.

Joahim: No!

Žiga: A, ne razumem proti komu in zakaj. ✓

Joahim: Proti gradu. Liparjevi, da ohranijo pravico, drugi doli po vaseh pa, da se iznebe krivične tlake in moreče desetine.

20. prizor.

Prejšnja, Peter in Pavle.

Peter: Vidiš, Žiga, sedaj si našel Joahima.

Pavle: In ga lepo zapelji spet nazaj na grad.

Žiga: Kako bi rad, če bilo bi po mojem.

21. prizor.

Prejšnji, Liparica, potem Katarinca.

Liparica: Si lašen, Žiga. Lahko dam ti kaj večerje.

Žiga: Hvala, mati, nisem.

Katarinca: (je že prej stopila^{va} prag, nosi vrč vina): Pil pa boš, kaj ne, da se malo potolažiš. (Da vrč Žigi.) Tako je žalosten in ubog.

Žiga: Na tvoje zdravje, Katarinca in na vaše, mati. Zdi se mi, da se^m le tu pri vas doma, ne gori v mrzlem in odurnem gradu. Bratca Peter, Pavle, Bog vaju živi! (Pije.)

Liparica: Otroci, s Katarinco hočeva moliti, da bi vse izteklo srešno. Žiga, ti pa tu ostani pri gospodu Joahimu.

Žiga: Kam pa gresta Peter in Pavle?

Peter: Z očetom po pravice svoje.

Pavle: In zraven še za pravdo drugih. (Vzame vrči) Na dobro srečo! (Pije in da Petru.)

/ Za lipo se zbirajo Liparjevi hlapci, ki so se vrnili in prihajajo še drugi./

22. prizor.

Prejšnji, hlapci, Lipar, Miha.

Lipar (pride z Miho iz hiše.) Tako, zdaj bodimo pripravljani. (Žigi.) Še vedno tu?

Žiga: Še vedno.

Lipar: Vse, kar nam grajskega pride pod roke, je naš ujetnik. Ti si grajski vnuk in toraj - tudi!

Žiga: Kaj?

Lipar: Ujetnik. Če hočemo, te zvežemo in vrčemo k oskrbniku, Vovku, v ječo.

Žiga (odpaše meč in ga vrže na mizo): Tu je moj meč. (Odpne čelada) In tu čelada. (jo vrže na mizo.) Zvežite mi še roke. (Prekriša roke.)

Katarinca (skoči k njemu): Žiga!

Peter: Žiga, ne tako!

Pavle: Oče! (Pogleda srepro na Liparja)

Liparica: Matija, menda nisi mislil resno.

Lipar: Dejal sem, da to pač lahko storimo, nisem pa zavkazal, naj se izvrši.

Joahim: Sem vaš gost in vem, kaj je dolžnost napram gostitelju, pa mislim, da ne bom žalil gostoljubnosti, če rečem: Ljudje božji, ne krivice, če gre vaša borba za pravico.

Žiga: In v tej borbi sem na vaši strani.

Lipar (stopi k njemu in mu stisne roko.)

Zastor.

Četrto dejanje.

Na gradu, kakor v drugem dejanju. Noč. Gore svetilke.

1. prizor.

Jožefa, Jošt.

Jošt (zelo postarajin naglušen): Na vseh krajih je gospodarstvo slabo. Še čebele ne dajo več toliko, kot prej včasih.

Jožefa: Zato pa so gospod ponajveč slabe volje.

Jošt: Kdo pa je kriv? Jaz nisem. Ko sem še jaz ^{bil} oskrbnik, smo jo vozili vse drugače.

Jožefa: So tudi posli vse drugače ubogali, kakor sedaj.

Jošt: In kmetje so prihajali na tlako brez priganjanja in sile. Desetina je odrajtal vsak čimprej. Sedaj se obotavljajo in branijo na vse pretege. Pa veš, zakaj?

Jožefa: Ker se pač nočejo več pokoravati gosposki.

Jošt: Zakaj, zakaj. To te vprašam. ✓

Jožefa: Ker gosposka ne postopa ž njimi, kakor treba. Sama sila, bič in ječa, od-
žar je v gradu Vovk. Vovk - razumeš!

Jožefa: O, gospod pa ga inajo kaj v čisljih.

Jošt: Zato pa kmetje ne čislajo ne njega, ne gospoda, ampak se obeh samo boje. Nič dobrega ne bo iz tega, pravim.

Jožefa: Kako pa se tudi jaz bojim. Kar vsa trepečem, ko tako mrtvaško vpije sova tam pod mojim oknom.

Jošt: Sove se ni treba bati. Ta se ne dere radi tlake in vsled desetine. Ljudi, ljudi, teh naj boji se človek. Zloba ni v živalih in rečeh, ampak v lju-
deh.

2. prizor.

Prejšnja, Graščak.

Graščak: Tu si, Jošt. Kje je Vovk?

Jošt: Ne vem, gospod.

Jožega: Z dvema hlapcema je šel iz grada že popoldan.

Graščak: Vem. Pa bi se moral že vrniti. Ječar spi doli, kakor ubit in žive duše ni na mostovžih in na hodnikih. Kje so stražarji?

Jošt: Pozno je že in odšli so spat.

Graščak: Spat! Ali so zato stražarji, da spe, namesto da bi čuvali nad gradom?

Jožefa: Proti večeru se mi je že zdelo, da so pili.

Graščak: Pili? Kje?

Jožefa: Ker so prišli si izposodit vrč.

Graščak: Kaj bi bili pili?

Jožefa: Ne vem. Nemara je ~~je~~ kdo prinesel kaj pijače.

Graščak: Strogo sem jim prepovedal, jemati karkoli od podložnih in dati se tako podkupovati.

Jošt: Bi bilo pač mogoče dobro, da bi jim kedaj privoščili sami kaj mokrega za žejna grla. Pokojni gospodar, Dog daj jim mir, se mnogokrat postavili bariglo in kar korce zraven. Pa še muzike in plesa ni primanjkovalo.

Graščak: Nehaj, nehaj z bajkami iz starih časov, Jošt. Ostani tu v bližini, Jožefa, ~~ti~~ pa daj mu polič vina, da bo lažje bdel pri tebi v kuhinji.

Jošt: Hvala, gospod, pa pokličejo naj, če bo treba. (Gre.)

Jožefa (ž njim). Kar dva poliča^{ga} vsekava skupaj, ali pa tri. (Odideta.)

3. prizor.

Graščak, Bara.

Bara (stopi skozi vrata).

Graščak (presenečen): Ti? V tej uri?

Bara: Pred vesolno sodbo pójdejo mogočni Kerubi med ljudstvo oznanjat kesanje in pokoro. Pred posebno pa pridejo odposlanci usode, da opomnijo zločince, naj ~~se~~ v poslednjem danem času poravnajo, kolikor je še mogoče, kotivice, ki so jih namampahú prizadeli ponižanim in bednim.

Graščak: Kaj hočeš s tem?

Bara: Poslednja ura bije ti, gospod. Treba bo danjstú polagati račune. (Kaže na okno) Tu doli je zagorel kres. (Videti je ogenj.) To je poziv na vstajo. Punt!

Graščak: Takoj pokličem hlapce. Ves grad na noge. Že pokončamo to golazen.

Bara: Ne boste je! Je preštavilna danes. Zasedli so že grajska vrata....

Graščak: ¹Na mostovž?

Bara: Jem spuščem.

Graščak: Kje je Vovk?

Bara: Z obema hlapcema, ki je jih imel s seboj, v kmečki ječi.

Graščak: Kje ²moj meč in moj oklep. - Jošt! Jošt! - Seveda, ta je gluhi in mogoče zraven še pijan. Moj meč!

Bara: Ne iščite ne meča, ne oklepa. Sedite in poslušajte. ³Sedite sem rekla!

Graščak (splasen sede): Bara!

Bara: Poslušajte! (Vzame iz nedrij medaljon na verižici in ga pokaže graščaku) Pogledjte medaljon. Poznate sliko.

Graščak: Znana se mi zdi.

Bara: Dobro in od blizu jo pogledjte.

Graščak: To je Liparjeva Katarinca. - (razjarjen) In kaj hočeš s tem? Kaj meni mar podložnikovi pamži?

Bara: Bolje, bolje jo pogledjte in ne tajite, žegava slika je. ✓

Graščak (gleda, se prične tresti.)

Bara: Da, da, gospod! Pokájna vaša snaha. Ob rojstvu mi je dala to verigo z medaljenom. Molila je in pred smrtjo me prosila, naj skrbim za blagor njenega otroka. S prisego sem ji obljubila, da ji izpolnim to poslednjo željo. Zdaj je prišel čas za to. Kaj ne, na sliki je podobna Katarinci. Imate prav. Predno sem šla k njej k porodu, ste mi zagotovili, da dobim ~~hugata~~ nagrado, če bo poredila moško dete.

Graščak: Dobila si jo.

Bara: Staro bajto za potokom. Zato, da ste dobili vnuka, naslednika in steber vašega imena - za staro bajto. Krivice davne, meni prizadete ni poravnal nihče in se bo danes poravnala.

Graščak: Bara, kaj pa hočeš?

Bara: Pred vsem svetom hočem razglasiti tajnost, ki jo vem le jaz in vse postavim na glavo, samo da propade grad in ž njim vred - ti trinog. (Premor) Za obljubljeni nagrado in ker so pri Liparjevih že imeli tri fantiče, ^{na zelato pumice} sem otroka ²zamenjala. Liparjevega fantiča sem, na grad, k Liparju pa deklico pokojne vaše snahe. Tako, sedaj sva si na jasnem. Da ~~truga~~ to še ³naprej ohranim zase, stavim svoj pogoj.

Graščak: Kakšen?

Bara: Vi se odpoveste gradu in posestvu, kar izročite žigi. Zapustite grad in se odmaknete iz tega kraja.

Graščak: Kam?

Bara: Kamorkoli.

21
Graščak: Kakor berač?

Bara: Ni treba. Imate še drugod posestva in samostan vam tudi ne bo odrekel poslednjega bivališča. Glejte, da se to zgodi in s pečatom in podpisom naj uradna listina potrdi, kakor sem vam ukazala.

Graščak (uporno): In, še ne?

Bara: Bo še to noč napisal meč krvavo listino in izbrisal s tal in zgodovine graščake vašega imena. (Odide.)

4. prizor.

Graščak potem Jošt.

Graščak (razburjen hodi sem in tje, gre k oknu, odkoder prihaja rdeč svit, pe-zvoni, ker ni nikogar blizu, kliče skozi stranska vrata): Jošt! Jošt!
Vražji šlovci! Jošt!

Jošt (se priziblje): Jožefa pravi, da bi me bili klicali milostljivi gospod.

Graščak: Teci takoj k ječarju. ^{Piškurja} ~~muškarja~~ naj pripelje takoj sem.

Jošt: Katerega dihurja?

Graščak (kriči): ^{Piškurja} ~~muškarja~~, ki je doli v ječi, naj pripelje ječar sem. Ali pa naj pride kar s teboj.

Jošt: Z menoj?

Graščak: Da, s teboj naj pride (s poudarkom) ~~muškarja~~ Piškur!

Jošt: Aha, aha, Piškur. (Odide.)

5. prizor.

Graščak potem Lipar.

Graščak (hodi po sobi, odpre omaro, vzame iz nje meč.)

Lipar (stopi skozi vrata): Le kar pustite to. Je vse odveč.

Graščak (presenečen): Lipar!

Lipar: Da, Lipar, svobodnjak, ki ne bi imel vzroka, pridružiti se upornikom. A, vi ste me napravili, ne po pravici, ampak s silo, za podložnika. Zato me vidite sedaj med puntarji.

Graščak: Kaj hočeš?

Lipar: Če bi šlo samo za mene, bi dejal, da hočem to ostati, kar sem bil - svobodnjak -. In ker niste hoteli vzeti niti najobilnejšega zneska ali v naravi za odkup, bi rekel, da priznate gos kot vsakoletno odkupnino. Za to pa več ne gre. Zdaj sem upornik in se borim za skupno pravdo. Vsi za enenga in vsak za vse! Nalog imam, da vam sporočim, da vas ne smatramo več kot zemljiškega gospoda in da ste naš ujetnik. (Odide.)

6. prizor.

Graščak, Jošt, Piškur.

Jošt (s Piškurjem skozi stranska vrata): Tu je Piškur.

Graščak (Joštu, osorno): Idi!

Jošt (med tem, ko odide): Saj še nisem vsega spil.

7. prizor.

Graščak, Piškur. ✓

Piškur (se globoko priklanja): Moj najponižnejši poklon, milostljivi gospod.

O, saj sem vedel, da pride pravica na dan in se izkaže moja nedolžnost. Tisočkrat zahvaljeni, milostljivi gospod. Vedno sem jim bil udan iz dna srca in le klevete so bile povod, da so me dali iz službe.

Graščak: Molči in poslušaj! Pojdi takoj v pisarno in sestavi listino, s katero izročam grad in vse pravice ~~mojemu~~ ^{mojemu} vnuku Žigi. Samostanu sivih bratov dam zemljišče Med vodami, oni pa meni dajo vso oskrbo po pogojih, ki jim poschej javim. Podrobnosti uredimo tekom jutrišnjega dneva.

Piškur: Prosim, prosim, kakor bodo naročili, milostni gospod.

Graščak: Idi in takoj napiši. Pero, pečat in črnilo prinesi potem sem, da tu podpišem.

Piškur: Da nas kanijo zapustiti, milostni gospod. To je nesreča, to ni po božji volji!

Graščak: Idi, idi in ne blebetaj. Ko izvršiš, greš lahko po svoje.

Piškur (med tem, ko odhaja): Hvala, tisočera hvala, milostni gospod. (Odide.)

8. prizor.

Graščak, Lipar, Peter, Pavle, Žiga, Liparjevi hlapci, uporniki, ^{delci}

(Po kratkem premoru stopijo skozi glavni vhod Lipar, ki stopi naprej, Peter in Pavle, ki ostaneta, s kopji oborožena, pri vratih. Med njima stoji z zaprtim vezirjem Žiga ^{z mečem v roki.}) Na hodniku je videti Liparjeve hlapce ^{in upornike.}

Lipar: Že praj sem vas proglasil za našega ujetnika. Zdaj ste v naših rokah in bi vas prav lahko vrgli v grajsko ječo, kakor bi storili vi na našem mestu. Pa tega nočemo storiti, ker smo ljudje in vemo, da oblast, ki se drži le s silo, ni oblast, ampak krivica. In ravno proti njej gre naša borba. Ječarju smo ukazali, naj izpusti vse, ki so zdihovali v ječah. To naj olajša vašo vest, da boste boljše spali, ko vas ne bodo tlačila bremena in dolžnosti.

Graščak: Molči! Kdo te vpraša za tvoje mnenje in nazore.

Lipar: Vem, da vam ni bilo nikdar mar za mnenje ljudstva, zato ste strmoglavili v propast.

Graščak: Še nisem. Moj rod bo še nadalje gospodaril tu na gradu in nad vami. Jaz pojdem sam od tod, grad z vsemi pravicami pa ostane dediču, ki ga določim jaz.

Lipar: Mi ga bomo dolžčili.

Graščak: Nimate za to pravice. So še tu cesarske uredbe in postave.

9. prizor.

Prejšnji, Piškur.

Piškur (prinese črnilo pero in pečat, pod pazduho drži listino.) Tu je vse nared, milostni gospod. (Položi vse na mizo.)

Lipar: Piškur!

Piškur: Da jaz, pisar milostljivega gospoda. (Spozna Liparja) Lipar, ti?

Lipar: In kaj si napisal?

Piškur (pokaže na mizo.)

Graščak (je takoj pričel čitati listino, vse je tiho, potem): Dobro! (Pritisne pečat in podpiše.) Poslušaj, Lipar! S to listino postavljam od današnjega dne dalje za svojega dediča in naslednika svojega vnuka Žigo, ki stopi v posest gradu in vseh pravic takoj sedaj.

Lipar: Mi imamo svojega!

Graščak: Koga?

Žiga (stopi naprej in dvigne vezir): Jaz!

Graščak: Ti, Žiga! Med puntarji in proti meni?

Žiga: Ne, gospod ded, ne proti vam! Proti krivici in s tem za vas in za vse, ki se bore za staro pravdo.

Zastor.

Peto dejanje.

Na gradu. Lep sončen dan.

1. prizor.

Jošt in dva služabnika.

Prvi služ.: Kakor bi bila mora padla raz grad, tako smo se odahnili, ko je odšel stari.

Drugi " : Le ne veseli se prezgodaj. Kaj veš, kako bo z mladim. Bog ve, če nam ne bo še žal po starem.

Prvi " : Tepec si, ne morem drugače reči, res. (Joštu) Kako se ti zdi?

Jošt: Kaj?

Prvi " : Ko ni več starega na gradu?

Jošt: Je treba mami še izpraševati? Kakor Velika noč napram Pepelnični sredi.

Drugi " (Joštu): Kako se ti mladi zdi?

Jošt: Za Boga, saj ga vsi poznamo od otroških let.

Prvi " : Si boljšega želečini mogoče. Pa mlado bo pripeljal, ko bo čas za to. Bo vsaj malo več življenja v gradu. Ali ne, Jošt?

Jošt: Kaj?

Prvi " : Da bo več življenja v gradu, ko pripelje enkrat žiga mlado.

Jošt: Pa ko prične otroški šivkati okoli. Hihih!

2. prizor.

Prejšnji, Jožefa.

Jožefa: Tu stojte in klepetajo.

Drugi služ. Kaj pa hočemo, ko je pa toliko novic v gradu.

Jožefa: Kakšne pa, za božjo voljo?

Drugi " : To, da je stari gospodar odšel.

Jožefa: To je že staro.

Drugi " : No, par dni.

Jožefa: In kaj še?

Prvi " : Da pridejo podložniki danes sem na grad.

Jožefa: Sem, da pridejo? Po kaj?

Prvi " : Kaj jaz vem. Menda se bodo nekaj pomenili.

Drugi " : To je pa novo. Kaj takega še ni bilo, kar jaz pomnim.

Jožefa: Ti pa veliko pomniš, ti, tiš zeleni.

Jošt: Kaj pravi?

Jožefa: Da kaj takega ne pomni.

Jošt: Kaj pa?

Jožefa: Da bi se gospoda s podložniki kaj pogovarjala.

Jošt: Jaz tudi ne. Zdaj gre vse na novo. Še ne vedo, kaj je podložnik. Krivi hrbet in je v obraz prijazen in ponižen. Za hrbtom pa kar vile v roke in na grad. Poznati jih je treba!

3. prizor.

Prejšnji, Joahim.

Joahim (vstopi).

Služabnika (se ustrašita in skočita narazen, kakor bi brisala in pospravljala.)

Jožefa (naglo odide.)

4. prizor.

Prejšnji brez Jožefe.

Joahim: Ni treba brskniti tako narazen. ^(naglo) Nisem Vovk.

Jošt (pristopi): Kaj je z Vovkom?

(meje)
Joahim: Zaprtega imajo.

Jošt: In ona hlapca?

Joahim: So izpustili.

Jošt: Pa ju ni bilo več nazaj na grad.

Joahim: Sta je še drugam pobrala, ko sta prišla na svobodo.

Jošt (maje z glavo): Vse gre po novem, vse po novem.

Služabnika (drug za drugim tiho zgineta, kakor bi hotela, izmuzniti se Joahimu.)

5. prizor.

Prejšnja brez služabnikov.

Joahim: Je že tako. Vse gre svoje pot. (Položi na mizo nekaj spisov).

6. prizor.

Prejšnja, Miha.

Miha (ves prazničen): Mnogo sreče, gospod Joahim, dober dan.

Joahim: Bog daj, kovač. Polno dela naju čaka, ako hočeva, da vse tako urediwa, da bo prav.

Jošt: Če me boste kaj potrebovali, doli pri čebelah sem, me pa pokličite. (Odide.)

Joahim: Že prav.

7. prizor.

Prejšnja brez Jošta, potem Žiga.

Miha: Kaj bo z Vovkom?

Joahim: Težka stvar.

Miha: Preveč krivic je storil kmetom, da bi ga kar brez vsega izpustili.

Joahim: Saj ga pobijejo, če bi se prikazal kje.

Miha: Nazaj na grad ga tudi ni mogoče vzeti. ✓

Joahim: To še najmanj.

Žiga (z listino iz prejšnjega dejanja v roki): Pozdravljena, tovariša.

Miha: Pozdravljen gospodar. } (Ob enem)

Joahim: Pozdravljen! }

Žiga: Ljudstvo se že zbira na dvorišču. Treba poklicati jih gori.

Joahim: Zdi se mi, da ja potrebno, da se prej nekoliko pomenimo.

Žiga: O čem, na primer?

Joahim: Zdi se mi prevranjeno, da jim že kar danes odvzamete prav vse dolžnosti.

Miha: Tudi jaz sem teh misli.

Joahim: Suženj, ki prehitro zadobi svobodo, je ne ceni.

Miha: In postane še pravzeten zraven in zahteven.

Žiga: Kako mislita tedaj?

Joahim: Zagotovite jim svobodo in odpravo tlake, kar naj stopi v veljavo takoj danes. Toda le s pogojem, da se bodo izkazali tega vredni. Desetino pa plačujejo v naprej še eno leto. Za delo, ki bi ga opravljali na grajskem gruntu, bodo plačani. Po pretoku leta jim odpade tlaka za vse čase in tudi desetina, če se pokaže, da znajo ceniti svobodo in spoštovati velikodušnost (pokaže na Žigo) gospodarjevo. - Kaj praviš, Miha?

Miha: Zdi se mi, da je to prav.

Joahim (Žigi): In vi, gospod?

Žiga: Jaz sem mlad in neizkušen. Oba prav dobro vesta, da me gospod ded nikjer ni pustil h gospodarstvu, ni mi dal upogleda v te reči....

Miha: Kot da bo sam na veke živel.

Žiga: Saj prav zato sem prosil vaju, da mi svetujeta v vsem in vsakem.

Miha: Hvala za zaupanje.

Joahim: Toda zaupanje nalaga odgovornost in te si morava oba zavedati.

Žiga: Izkušena sta, poštena, kakor vem in meni udana.

Miha: Brez dvoma, sva.

Joachim: Potem, naj to velja, kar sem predlagal?

Žiga: Popolnoma. In prosim, Joachim, da jim pojasnite to vi.

Joachim: Bom storil na način, da bodo razumeli.

Žiga (Mihi): Je doli vse pripravljeno za pogostitev?

Miha: Vse, gospod. Na različnih se vrtijo jarci in prešiči, vedra vina so nastavljena in par škripačev sem dobil za ples in za zabavo.

Žiga: Dobro.

Joachim: A, eno glejmo! Da ne bo preveč pijače, če ne, se zna zgoditi, da se svoboda preokrene v boj, ki je pri njih kaj rad krvav.

Miha: In mnogokrat zahteva smrtnih žrtev. To bilo bi kaj slabo znamenje za novo dobo, ki se namerava udejestviti.

Žiga: Da, da! Že vidim, da vidva računata z vsemi možnostmi.

Joachim: Previdnost je povsod na mestu.

Miha: Ravno prej sva govorila, kaj naj bo z Vevkom?

Joachim: Res, kaj z njim?

Žiga: Izpustimo ga, če je v ječi.

Joachim: Nevarno je, ker bi ne upljivalo ugodno na ljudi.

Miha: Ubijejo ga, če bi ga dobili v roke.

Žiga: Kaj potem?

Joachim: Ponoči in na tihem ga izpustimo. Zapretimo mu, naj zapusti ~~okraj~~ te kraje, saj ni od tu in zgine naj takoj.

Miha: V njegovo dobro bo, če to stori.

Joachim: In v našo olajšavo.

Žiga: Ukažita ječarju, naj ga izpusti.

Miha: To storim jaz in zagrozim mu, naj čimprej pobere šila in kopita.

Joachim: Zares, ječar! Te mož bo zdaj brez službe. Zato ga grad ne bo redil, da bo lenaril in pohajkoval.

Miha: Nekaj časa naj še kar ostane, kakor je, vsaj za svarilo.

Žiga: Zdaj pa še nekaj?

Joachim: Treba je urediti z Liparjem. On bi se rad iznebil....

Miha: Dajanja pržnavnine.

Joachim: Z gosjo, kaj ne?

Žiga: Tako je. Želim, da spravimo s sveta to stvar. Kolikor mi je znano, je ponujal že velike odkupnine, ki je pa gospod dež nikakor ni sprejel. ✓

Joachim: Ali dovolite, gospod, da to zadevo jaz uredim?

Žiga: Z veseljem in prosim samo, da čimprej.

Joachim: Upam, da mi bo še danes uspelo.

Žiga: Veliko usluge boste mi storili.

Joachim: In verjemite mi, da bo vsem v veliko radost.

Žiga: Sedaj pa ukažite jim gori.

Miha (zamahne z roko skozi okno, nato se čuje rog potem godba.)

8. prizor.

Prejšnji. Spreved ljudstva, na čelu godba, pride v dvorano. Med njimi so Bara, Lipar, Liparica, Peter, Pavle in Katarinca, Liparjevi in grejski hlapci. Od strani stopita med vrata Jošt in Jožefa. Prostor se napolni v lepo skupino. Vsi, ki so prišli, so v prazničnih oblekah in vsklikako: "Živel naš mladi gospodar"! Ko se vse umiri in grupira:

Žiga (stopi v sredo, na nekoliko vzvišen prostor, drži v rokah listino):

Pozval in povabil sem vas na grad, da vam razodenem, kar je treba ob nastali spremembi. Kakor že veste, mi je moj gospod ded s to listino izročil grad z vsemi pravicami, med katere spada tudi pravica, ki zahteva od vas tlako in desetino. Kot gospodar sem postavil si ob stran dva razumna in poštena moža, mojega vzgojitelja, Joahima in do-sedanjega grajskega kovača Miho, ki me bosta podpirala z nasvetom in dejanjem. Odločil sem se, da marsikaj predrugačim in in olajšam vam težko življenje, v katerem ste se sedaj nahajali. Kako je to zamišljeno, vam bo razložil naš častiti Joahim.

Joahim: Grad in grajska zemlja je dobila novega gospoda. (Klici: Živel!) On hoče popraviti krivice, ki so se godile. Ječe so^užja odprle in so vsi jetniki na svobodi. Tudi vaša bremena se bodo olajšala. Desetino boste plačevali samo še eno leto, tlake pa ste z dansšnjim dnem odvezani in je vam ni treba več opravljati. (Klici: Živio, mladi gospod!) Toda vse to je vezano na pogoj, da se izkažete vredni velike dobrote, ki jo vam daje mladi gospod Žiga. Naj ne bo med vama sovraštva in preprirov. Vsak naj pomaga v sili in potrebi svojemu sosedu. Če bi pa nastalo med vami nezadovoljstvo, puntanje, nesloga in lenoba, estanejo stare obveze še naprej. Vse to bomo dali v listino, ki se bo sestavila in bo jamčila na oba kraja povedane pravice. Ste čuli?

Vsi: Seveda smo! Živel naš gospodar!

Joahim: Pojavili se bodo prav mogoče v vaši sredi klevetniki, podpihovavci in zvodljivci. Nikar jih ne poslušajte, ne verjemite jim, ker bodo iskali le svoje koristi v vašo škodo.

Vsi: Ne bomo jih! Ne bomo!

Joahim: Obljubite, da se boste temu, kar ste čuli, pokorili, drugače izgubite danes dane vam svoboščine.

Vsi: Obljubimo.

Žiga: Obljubili ste. Sedaj pa glejte, da bo res tako ostalo. Potem bomo postali skupno ena velika, močna in lepo povezana družina.

12/1

Vsi: Bomo, bomo! Živel gospodar!

Joahim (stopi k Liparju, ki stoji v sredini svojih boj v ospredju): Lipar, z vami ima grad še rešiti zadevo odkupnine, kar ste že mnogo let zamanj predlagali staremu gospodu.

Lipar: Prav bi bilo.

Joahim: Mladi gospodar je zadovoljen z odškodnino, ki sicer ne sme biti majhna, ki jo pa Liparjevi lahko dajo, če so dobre volje.

Lipar: In ta bi bila?

Joahim: Predlagajte jo sami, kakor ste jo večkrat staremu gospodu.

Lipar: Pomujel sem po par volov in tudi po dva para.

Joahim: To je premalo.

Lipar: Pa dam tri.

Joahim: Je še premalo.

Lipar: In zraven še kobilo. (Vsi se čudijo.) Ali žrebetnico, še treba.

Joahim: Če daste deset parov in pet konj in kaj jaz vem še zraven, je premalo.

Lipar: Tega baš od vas in Žige ne bi bil pričakoval.

Joahim: Verjamem, Lipar.

Lipar: No, potem povejte, kaj naj dam, da bo zadostovalo.

Joahim: V imenu mladega gospoda snubim zanj in prosim, da mu daste vašo Katarinco.

Vsi (se presenečeni pogledajo, potem vrisk in vekliki): Živel Lipar, živel Žiga, živela Katarinca!

Žiga (stoji h Katarinci): Ali odrečeš, Katarinca?

Katarinca (mu pogleda zvesto v oči.)

Žiga: Hočeš biti moja žena in osrečiti moj rod?

Katarinca: Kako rade, Žiga. Še vprašaj mater. (Pogleda na Liparico.)

Žiga: Mati, ali smem biti tako predrzen, da vas prosim za njo?

Liparica: Skupaj s teh prsih sem oba dojila in zdi se mi, da je takrat že bila v zvezdah pisana usoda vajina. Bodite srečna, draga mi otroka in blagoslov nebeški naj bo vajin spremljevalec.

Žiga (se obrne k Liparju): Oče?

Lipar: Pa naj bo, ker je že mamaw govorila. Jaz ne ugovarjam in želim, da zraste iz te zveze novi rod enakosti in bratstva.

Bara (pristopi, v rokah ima nakit z medaljonom.): In za sponin na ta presrečni dan ti dam, predraga Katarinca, ta nakit. (Ji da nakit na vrat) Kot talisman naj čuva tvojo dušo pred vsem hudim in kakor nežni angel boža ti srce ob težkem času. *(Tui se klanjajo.)*

Miha: Tako, sedaj je to opravljeno: Gostija čaka in veseli raj. Mladi par naj vodi kolo!

Bara (v ospredju): ~~Stoletna~~ Pravda za svobodo je doznana
in pripovedka naša s tem lepo končana.

/Godba zaigra kolb, vsi v primerni razdelitvi na ples, vodita Žiga
in Katarinca./

Zastor.

13.1.
1951.